

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

Volume 1, Issue 1, 2021

Mechanisms for Implementing Decisions and Punishing Children and Adolescents in the Islamic Penal Code 2013 and the Challenges of the Law Enforcement Judge

Khadijeh Lotfi Dodaran¹, Behzad Razavifard^{*2}, Behrouz Noruzi³

1. PhD Student in Criminal Law and Criminology, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran.

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Allameh Tabatabai Faculty, Tehran, Iran; Department of Law, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 187-199

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-3171-8440

TELL: +989124793588

Email: bzoudlaw.110@gmail.com

Article history:

Received: 03 Oct 2020

Revised: 16 Dec 2020

Accepted: 28 Feb 2021

Published online: 21 Mar 2021

Keywords:

Delinquency, Children and Adolescents, Criminal Policy, Criminal Justice, Sanction.

ABSTRACT

Due to their special conditions, children and teenagers generally have a different approach in criminal law. In the Islamic Penal Code of 2012, the legislator has paid attention to this and has enacted several articles in this regard. The purpose of this article is to investigate this important issue, what are the mechanisms of implementing in the Islamic penal laws approved in 2013 regarding the delinquency of children and adolescents? What are the challenges related to the authority of the judge to execute the judgments of the special juvenile court? This article is descriptive and analytical and was done using the library method. By studying articles 88 and 89 of the Islamic Penal Code 2013, it can be concluded that entrusting the child to parents the association of children and adolescents, preventing movement to certain and reminder, written commitment is one of the most important mechanisms to implement the decisions of children and of sentencing and suspension of execution of punishment are the most important mechanisms of juvenile punishment. The lack of legal foundation and most importantly judicial and social culture and the lack of necessary and sufficient powers of the judge to execute the sentences is one of the most important challenges facing the judge to execute the sentences. The mechanisms for the implementation of decisions and punishments in the aforementioned laws regarding the delinquency of children and adolescents are faced with a fundamental gap in terms of the lack of a specific structure and the lack of ongoing supervision.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2021 The Authors.

How to Cite This Article: Lotfi Dodaran, KH; Razavifard, B & Noruzi, B (2021). "Mechanisms for Implementing Decisions and Punishing Children and Adolescents in the Islamic Penal Code 2013 and the Challenges of Law Enforcement Judge". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 1(1): 187-199.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره اول، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

سازوکارهای اجرای تصمیمات و مجازات اطفال و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و چالش‌های قاضی اجرای احکام

خدیجه لطفی دودران^۱، بهزاد رضوی فرد^{۲*}، بهروز نوروزی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

۲. دانشیار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ گروه حقوق، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

چکیده

کودکان و نوجوانان به دلیل شرایط خاصی که دارند عموماً از نوعی رویکرد افتراقی در حقوق کیفری برخوردار هستند. قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به این مهم توجه داشته، مواد متعددی در این راستا وضع کرده است. هدف مقاله حاضر بررسی این موضوع مهم است که سازوکارهای اجرای تصمیمات و مجازات‌ها در قوانین مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در بزهکاری اطفال و نوجوانان چگونه است؟ چالش‌های مربوط به اختیارات قاضی اجرای احکام در دادسرای ویژه نوجوانان چیست؟ این مقاله توصیفی - تحلیلی است و با استفاده از روش کتابخانه‌ای انجام شده است. با مطالعه ماده ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ می‌توان به این نتیجه رسید که سپردن به والدین یا سرپرست طفل و اشخاص حقوقی، همراهی مددکار اجتماعی یا روان‌شناس، نظارت بر معاشرت اطفال و نوجوانان، جلوگیری از رفت‌وآمد به محل‌های معین، تصمیمات بازپرورانه شامل نصیحت قاضی، اخطار و یادآوری قضایی، تعهد نوشتاری از مهم‌ترین سازوکارها اجرای تصمیمات اطفال و نوجوانان مطابق قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ است. جزای نقدی، خدمات عام‌المنفعه، مجازات نگهداری در کانون اصلاح و تربیت، تخفیف مجازات در جرایم غیرقابل گذشت، تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات از مهم‌ترین سازوکار اجرای مجازات نوجوانان است. فقدان بسترسازی حقوقی و از همه مهم‌تر فرهنگ‌سازی قضایی و اجتماعی و فقدان اختیارات لازم و کافی قاضی اجرای احکام از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی قاضی اجرای احکام است. سازوکارهای اجرای تصمیمات و مجازات‌ها در قوانین مزبور در بزهکاری اطفال و نوجوانان به لحاظ فقدان ساختار اختصاصی و نبود نظارت‌های ضمن اجرا با خلأ اساسی مواجه است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۸۷-۱۹۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد آرکاید: ۸۴۴۰-۳۱۷۱-۲-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۲۴۷۹۳۵۸۸

ایمیل: bzoudlaw.110@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۲

تاریخ ویرایش: ۱۳۹۹/۰۹/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۱/۰۱

واژگان کلیدی:

بزهکاری، اطفال و نوجوانان، سیاست کیفری، عدالت کیفری، ضمانت اجرا.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

در پهنه حقوق کیفری، در کنار پاسخ‌های رهایی‌ساز کودکان و نوجوانان بزهکار که جنبه ارفاق‌آمیز دارند و به تناسب واکنش‌های پیش‌بینی‌شده ناظر به این دسته را تعدیل می‌کنند، پاسخ‌های دیگر که جنبه اصلاحی دارد را شناسایی کرده‌اند. این تصمیمات که البته متنوع‌اند، موجب حضور مدت‌دارتر کودکان و نوجوانان بزهکار در عرصه عدالت کیفری به منظور تحمل پاسخ‌ها را فراهم می‌آورند. بنابراین تصمیمات اصلاحی حقوق کیفری به این بزهکاران به ارتباط بیشتر آنان با محیط عدالت کیفری و تحمل واکنش‌های محدود و سلب‌کننده آزادی می‌انجامد. این پاسخ‌ها در دو دسته غیرسالب آزادی و سالب آزادی جای می‌گیرند. این پاسخ‌ها در این روزگار به جهت برخورداری از مزیت‌های متعدد خصوصاً کاهش احتمال زدن برچسب مجرمانه، کم‌هزینه‌بودن، کاهش ایجاد اختلال در روند زندگی کودکان و نوجوانان بزهکار مورد توجه سیاست‌گذاران جنایی قرار گرفته‌اند. در همین راستا، در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ گام‌هایی در جهت نزدیک‌شدن حقوق اطفال و نوجوانان بزهکار به حقوق کیفری افتراقی برداشته شده است، به طوری که در جرایم تعزیری می‌توان گفت که نظام واکنش‌ها در قبال افراد زیر ۱۸ سال در مقایسه با بزرگسالان متفاوت است. در فصل دهم، مواد قانونی ۸۸ تا ۹۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به این امر پرداخته است. سؤال اساسی که در این خصوص مطرح و بررسی می‌شود، این است که سازوکارها و چالش‌های اجرای تصمیمات و مجازات اطفال و نوجوانان در قوانین مجازات اسلامی ۱۳۹۲ کدام است؟ به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا سازوکار اجرای تصمیمات در خصوص اطفال و نوجوانان مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه از مجازات اطفال و نوجوانان در قوانین مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بحث شده و در نهایت چالش‌ها در این زمینه تبیین و تحلیل شده است.

۱- سازوکار اجرای تصمیمات در خصوص اطفال و نوجوانان

در این قسمت تلاش شده است سازوکار اجرای تصمیمات در دادرسی اطفال مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۱- سپردن به والدین یا سرپرست طفل و اشخاص حقوقی

«در فصل دهم مواد قانونی ۸۸ تا ۹۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ درباره مجازات‌های اطفال و نوجوانان که مرتکب جرایم تعزیری می‌شوند که سن آن‌ها در زمان ارتکاب، نه تا هجده‌سال تمام شمسی است، حسب مورد دادگاه یکی از تصمیمات مواد قانونی ذیل را اتخاذ می‌کند: «دادگاه می‌تواند اطفال و نوجوانانی که کمتر از پانزده‌سال سن دارند را به والدین یا اولیا و سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تأدیب و تربیت و مواظبت در حسن اخلاق تسلیم کند» (قاسمی و نجاتی، ۱۳۸۹: ۸۹-۴۵) و یا مرجع قضایی می‌تواند مددجوی بزهکار را به مددکار اجتماعی یا روان‌شناس و دیگر متخصصان معرفی نماید و یا اطفال و نوجوانان بزهکار را که مشمول ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌باشد، از معاشرت و یا ارتباط مضر با دیگران منع نماید و در تبصره دیگر جلوگیری از رفت‌وآمد طفل یا نوجوان به محل‌های معین را خواستار گردد و حتی در مواردی نصیحت و یا تذکر و یا تعهد کتبی به عدم تکرار مجدد جرم را قبل از نگهداری در کانون اصلاح و تربیت پیش‌بینی نموده است. در آخر هم اگر موارد بالا مثرتر نبود، از سه‌ماه تا یک‌سال نگهداری در کانون اصلاح و تربیت برای اطفال زیر پانزده‌سال و دو تا پنج‌سال برای نوجوانان زیر هجده‌سال تمام شمسی در جرایم تعزیری پیش‌بینی نموده است.

۱-۱-۱- سپردن به والدین

خانواده در شکل‌گیری شخصیت و نظام رفتاری کودکان و نوجوانان مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کند (دانش، ۱۳۸۵: ۲۱۶). نویسندگان قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ با توجه به کارکردهای مناسب این روش از رهگذر بند «الف» ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تسلیم کودکان و نوجوانان بزهکار به خانواده پدری - مادری را پیش‌بینی کرده‌اند. مطابق این ماده «تسلیم به والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تأدیب و تربیت و مواظبت در حسن اخلاق طفل یا نوجوان» در شمار یکی از پاسخ‌های حقوق کیفری کودکان و نوجوانان قرار گرفته است، براساس این بند تسلیم کودکان و نوجوانان بزهکار به خانواده پدری - مادری به وجود سه شرط وابسته است: اول این که کودکان و نوجوانان بزهکار در هنگام جرم نه تا پانزده‌سال داشته باشند،

است.» تحویل طفل یا نوجوان به اشخاص دیگر منوط به حصول یکی از دو شرط مذکور در بند «ب» می‌باشد: یکی این که والدین، اولیا یا سرپرست قانونی طفل، صلاحیت نداشته باشد و دیگر این که دسترسی به آن‌ها نباشد، پس در صورت دسترسی به والدین یا سرپرست واجد صلاحیت امکان تحویل به اشخاص دیگر وجود ندارد.

عبارت با رعایت مقررات ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی ظاهراً، شرط سومی را بیان کرده است، اما مفاد ماده ۱۱۷۳ به گونه‌ای است که شرط قراردادن اجرای آن موجب ابهام می‌شود؛ ماده ۱۱۷۳ نیز مانند ماده ۸۸ ق.م.ا. تحویل طفل به اشخاص دیگر را بیان می‌کند، منتها ماده ۸۸ در مورد حالتی است که طفل یا نوجوان مرتکب جرم می‌شود، اما ماده ۱۱۷۳ ناظر به صورتی است که حضانت والدین موجب به‌خطرافتادن صحت جسمانی یا تربیت اخلاقی طفل می‌شود، پس بعید است که منظور از رعایت مقررات ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی به معنای آن باشد که عدم صلاحیت والدین موجب به‌خطرافتادن صحت جسمانی و اخلاق طفل شود، بلکه احتمال می‌رود که رعایت قسمت ذیل ماده ۱۱۷۳ مورد نظر باشد، یعنی دادگاه در صورتی حکم به تحویل طفل به سایر اشخاص می‌دهد که اقربای طفل با قیم او یا دادستان، درخواست کنند. اثری که بر پذیرش این احتمال بار می‌شود، آن است که دادگاه راساً نمی‌تواند چنین تصمیم بگیرد، اما این اثر منطقی نیست و از همین روی ممکن است این احتمال تضعیف گردد به‌ویژه این که در صدر بند «ب» آمده است که تصمیم به تحویل طفل یا نوجوان به اشخاص دیگر به صلاحدید دادگاه است.

۱-۲- همراهی مددکار اجتماعی یا روان‌شناس

«تحقیقات جرم‌شناسان نشان می‌دهد، از جمله مهم‌ترین علل ارتکاب بزه کودکان و نوجوانان علل روانی، اخلاقی و عاطفی است و همین امر، منجر به حساس‌شدن بیش از حد آنان می‌شود. بنابراین معرفی طفل به روان‌شناس که در بند ۱ تبصره ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، به‌عنوان یک دستور و تعهد عنوان گردیده در جهت برطرف‌نمودن معضلات روحی و روانی است تا از این طریق، موجبات ارتکاب مجدد بزه از سوی آنان سلب گردد» (روشن و

مطابق قسمت نخست ماده ۸۸ قانون یادشده نمی‌توان این روش را نسبت به کودکانی که بالای پانزده سال هستند، به‌کار گرفت؛ دوم این که جرم ارتکاب‌یافته تعزیری باشد، البته باتوجه به تبصره ۲ ماده ۸۸ «هرگاه نابالغ مرتکب یکی از جرایم موجب حد یا قصاص گردد، در صورتی که از دوازده تا پانزده سال قمری داشته باشد، به یکی از اقدامات مقرر در بندهای «ت» و «ث» محکوم می‌شود.» به این‌سان مقام‌های قضایی می‌توانند نسبت به مرتکبان جرم‌های مستوجب حد یا قصاص در صورتی که سن دوازده تا پانزده سال تمام قمری باشند، از این پاسخ استفاده کنند؛ سوم این که پدر/ مادر یا دیگر سرپرستان به تربیت/ پرورش این دسته از کودکان و نوجوانان و مراقبت از وضعیت رفتاری آنان تعهد دهند» (روشن و حسینی، ۱۳۹۴: ۴۹۰-۴۷۱). پیش‌بینی این شرط از یک‌سو به عدالت‌گیری در این زمینه جنبه توافقی می‌دهد و از سوی دیگر، تکلیف والدین و سرپرستان در زمینه تربیت کودکان و نوجوانان را به آنان یادآور می‌شود.

سپردن طفل به والدین خود به سه شکل قابل اجراست: ۱- سپردن طفل به سرپرست قانونی با الزام به تأدیب؛ ۲- سپردن طفل به والدین قانونی با الزام به رعایت شرایط خاص؛ ۳- سپردن طفل به اولیا یا سرپرستان قانونی همراه با مراقبت و حمایت و هدایت (قانعی رضایی مقدم، ۱۳۹۲: ۶۰). این تدابیر در بسیاری موارد، مؤثر و مفید واقع می‌شوند، ولی بعضی اوقات نیز به‌علت عدم مراقبت لازم از طفل پس از سپردن به والدین، ایشان مجدداً مرتکب بزه شده و به دادگاه اطفال اعزام می‌گردند.

۱-۱-۲- سپردن به اشخاص حقوقی

بند «ب» ماده ۸۸ ق.م.ا. مقرر می‌دارد: «درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرایم تعزیری می‌شوند و سن آن‌ها در زمان ارتکاب، نه تا پانزده سال تمام شمسی است، حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات زیر را اتخاذ می‌کند: تسلیم به اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگری که دادگاه به مصلحت طفل یا نوجوان بداند با الزام به انجام دستورهای مذکور در بند «الف» در صورت عدم صلاحیت والدین، اولیا یا سرپرست قانونی طفل یا نوجوان و یا عدم دسترسی به آن‌ها با رعایت مقررات ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی. تبصره: تسلیم طفل به اشخاص واجد صلاحیت منوط به قبول آنان

حسینی، ۱۳۹۴: ۴۹۰-۴۷۱). همچنین «آورده‌های رهیافت خودکنترلی، مهم‌ترین متغیر در عدم دست‌کشیدن از بزهکاری را برای بزهکاران پایدار، ضعف در کنترل خویش معرفی می‌نماید» (عظیم‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۶۵). از این رو «راهنمایی‌های روان‌شناس در تقویت مهارت خودکنترلی کودکان و نوجوانان، در شخصیت‌سازی آنان بسیار مؤثر خواهد بود. افزون بر این، مددکاران اجتماعی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مأموران پیراحقوقی، از مهم‌ترین ابزارهای نظام اصلاح و درمان‌اند که با حضور در مراحل مختلف کیفری و ارائه خدمات پیراقضایی، در صدد بهبود وضعیت فردی و محیطی بزهکاران و پیشگیری از تکرار جرم آنان در آینده هستند. در واقع مددکار اجتماعی می‌تواند با تمرکز بر نکات منفی که در زندگی کودک وجود دارد، کودک را به سمت استفاده از توانایی‌های خود بکشانند» (جوان جعفری بجنوردی و قتلویی طرقي، ۱۳۹۵: ۱۰۸-۹۱). باتوجه به «هدف مددکاری که تلاش می‌کند افراد بهترین راه را برای پیشرفت رضایت‌بخش خویش به دست آورند، با محیط سازگار و هماهنگ شوند و از زندگی خویش لذت ببرند، بدون آنکه مجبور به تسلیم محیط و یا آن که موجب تضییع حقوق دیگران گردند، مؤثرترین و کارآمدترین پاسخ به کودکان و نوجوانان معارض با قانون می‌باشد» (فرجاد، ۱۳۸۸: ۱۸).

۱-۳- نظارت بر معاشرت اطفال و نوجوانان

مطابق تبصره ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «دادگاه می‌تواند تعهد به انجام امور مذکور در این تبصره را از خانواده بخواهد و آنان نیز مکلف به اعلام نتیجه به دادگاه در مهلت مقرر هستند.» «با اندک تأملی می‌توان دریافت که در این مرحله نیز بدون استفاده از سایر سازوکارهای قضایی و پتانسیل‌های موجود در نظام عدالت کیفری، قانون‌گذار ایران ضمن اعتماد به خانواده، آن را به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجرایی و نظارتی برگزیده است. در توضیح صدور چنین دستورات و تعهدی نیز باید عنوان نمود؛ طبق آموزه‌های پیشگیری رشدمدار، خانواده یک بستر جهت اجرای برنامه‌های حمایتی است. به عبارت دیگر، صرف سپردن طفل به خانواده کافی نیست، بلکه باید از رهگذر خانواده، برنامه‌های حمایتی نظام عدالت کیفری نیز اجرا گردد. محتوای ماده ۸۸ قانون یادشده

نیز گویای این واقعیت است که این نکته نیز از نگاه قانون‌گذار ایران مغفول نمانده و در تبصره ماده مذکور، تعهداتی را برای والدین در نظر گرفته که باتوجه به ماهیت بازپرورانه و شخصیت‌ساز این دستورها، در راستای نیل به اهداف رشدمدار می‌باشند. در واقع، باتوجه به نقش خانواده در ایجاد یا جلوگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان، به‌طور غیرمستقیم آنان را نیز مسؤول قلمداد کرده و با در نظر گرفتن دستوراتی، آن‌ها را متعهد ساخته است. بدیهی است کیفیت رفتار و نظارت والدین بر فرزندان، تعیین‌کننده اصلی صفات همیشگی ایشان می‌باشد. بدین‌سان از رهگذر دخالت و نظارت خانواده بر انجام دستوراتی که تماماً شخصیت‌ساز می‌باشند، پیشگیری از پایداری بزهکاری کودکان و نوجوانان محقق می‌گردد» (حق‌پناهیان، ۱۳۹۳: ۴۵). به‌موجب بند ۴ تبصره ذیل ماده ۸۸، والدین ملزم گردیده‌اند تا از معاشرت کودک و نوجوان و ارتباط مضر وی با اشخاصی که دادگاه تعیین نموده، جلوگیری نمایند. از آنجا که تمرکز بر گروه همسالان نیز، یکی از اهرم‌های برنامه‌های رشدمدار را تشکیل می‌دهد، در نتیجه نظارت بر دوستان و کنترل ارتباط آن‌ها گویای نقش قابل توجه والدین در چگونگی پاسخگویی به اطفال بزهکار و مهم‌تر از آن بهبود سامانه رفتاری کودک و نوجوانان است (هادی‌نژاد عمران، ۱۳۹۶: ۴۸).

۱-۴- جلوگیری از رفت و آمد به محل‌های معین

جلوگیری از رفت‌وآمد به محل‌های معین یکی از سازوکارهای اجرای تصمیمات مراقبتی هدایتی در خصوص اطفال و نوجوانان است که در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد تأکید قرار گرفته است.

جرم رویدادی پیچیده است، بزه‌هنگامی رخ می‌دهد که چهار عامل قانون، بزهکار، بزه‌دیده و مکان بزهکاری، هم‌زمان وجود داشته باشد. بدون قانون جرمی وجود ندارد، بدون بزهکار، یعنی کسی که قانون‌شکنی می‌کند نیز جرمی وجود ندارد، بدون قصد و هدف یا بزه‌دیده نیز جرمی وجود ندارد. همچنین بزهکاری در زمان و مکانی مشخص روی می‌دهد. بنابراین این چهار عنصر عوامل اساسی شکل‌گیری بزهکاری است (اشناپدر و کیچین، ۱۳۸۷: ۱۸). بزهکاری، از جمله

آنان با ارزش‌ها و یا یادآوری هنجارهای اخلاقی و الزام کلیه شهروندان به رعایت مقررات برمی‌آیند. درواقع براساس این شیوه کودکان و نوجوانان بزهکار مشمول توصیه‌های مقام قضایی قرار می‌گیرند تا به این واسطه به سمت هنجارمندی و احترام‌گذاردن به قواعد اجتماعی هدایت شوند (یزدانی‌پور، ۱۳۹۷: ۶۷). مطابق بند «پ» ماده ۸۸ این قانون «نصیحت به‌وسیله قاضی دادگاه» در شمار پاسخ‌های حقوق کیفری به کودکان و نوجوانان بزهکار گنجانده شده است. بر همین اساس قضات می‌توانند با در نظر گرفتن ابعاد مختلف شخصیت این دسته از کودکان و نوجوانان و نوع جرم ارتکاب یافته در راستای به‌کارگیری این پاسخ اقدام نمایند.

۱-۵-۲- اخطار و یادآوری قضایی

اطفال و نوجوانانی که دوازده تا پانزده سال سن دارند اعم از این که پسر یا دختر باشند، باید اقداماتی شدیدتر از اطفال و خفیف‌تر از اشخاص بالغ زیر هیجده سال را تحمل کنند. از همین روی تبصره اول ماده ۸۸ ق.م.ا، دو اقدام ویژه در مورد آنان در نظر گرفته است. تصمیماتی که در ماده ۸۸ آمده است، جنبه اصلاحی، درمانی و تربیتی دارد و موجب سلب آزادی مرتکب نمی‌شود، پس تصمیم به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت که آزادی را سلب می‌کند، فقط برای اشخاص بالای دوازده سال امکان دارد. همچنین تصمیم به اخطار و تذکر دارای ماهیت سزادهی است. از همین روی تصمیم مزبور نیز فقط در مورد همین اشخاص اعمال می‌گردد.

اخطار و یادآوری قضایی نیز، ازجمله شیوه‌های غیرسالب آزادی‌اند که برای پاسخ‌دهی به کودکان و نوجوانان به‌کار گرفته می‌شوند. این روش در پهنه عدالت کیفری ایران پیش‌تر شناسایی نشده بود، اما نویسندگان قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از رهگذر بند «ت» ماده ۸۸ آن را در شمار یکی از پاسخ‌های ناظر به کودکان و نوجوانان بزهکار گنجانده‌اند، البته باتوجه به تبصره ۱ ماده ۸۸ قانون مذکور که «تصمیمات مذکور در بندهای «ت» و «ث» فقط درباره اطفال و نوجوانان دوازده تا پانزده سال قابل اجرا است»، از شیوه اخطار و یادآوری قضایی صرفاً می‌توان برای پاسخ‌دهی به کودکان و نوجوانان بزهکار دارای سن دوازده تا پانزده سال

مفاهیمی است که به شدت تحت تأثیر مشخصه‌های مکانی و زمانی، زمینه‌های فرهنگی، مناسبات اجتماعی، ساختار اقتصادی و ملاحظات سیاسی قرار دارد. لزوم برقراری نظم و امنیت سبب شده است تا در تمامی جوامع، همواره رویارویی با بزهکاری مورد توجه و حائز اهمیت باشد. برخی مکان‌ها و زمان‌ها دارای شرایط و وضعیتی هستند که احتمال وقوع بزه در آن‌ها زیاد است (توکلی، ۱۳۸۴: ۳۸-۳۶). مشکل، اما زمانی حاد می‌شود که خانواده اطفال و نوجوانان در محل‌های خاص واقع شده باشد. اگر کانون خانواده در منطقه‌ای قرار گرفته باشد که بروز بزهکاری در آن فراوان باشد، احتمال برخورد کودک با نمونه‌های متعددی از بزهکاری بیشتر است. تا این‌که خانواده در منطقه‌ای قرار گرفته باشد که وقوع جرم در آن منطقه به‌ندرت صورت گیرد. به‌عبارت دیگر احتمال برخورد بزهکاری نسبت مستقیم با فراوانی آن دارد. کثرت جرایم در یک منطقه ناشی از طبع خاص کودکانی که در آنجا به‌سر می‌برند، نیست، بلکه بعضی از شرایط خاص مسکن موجبات ازدیاد جرایم را فراهم می‌سازد (کی‌نیا، ۱۳۸۰: ۲۴۱-۲۲۷). به‌نظر می‌رسد بخش عمده‌ای از جرایم و آسیب‌های اجتماعی شهرها با محله‌های حاشیه‌نشین در ارتباط است، شهرها عامل مهمی در ارتکاب جرایم به‌شمار می‌روند و وقوع جرم را فراهم می‌کنند، به‌طوری‌که تحقیقات نشان می‌دهند در شهرها جاذبه‌های اغواکننده برای مجرمان زیاد و امکان مخفی‌شدن آن‌ها از نظارت‌های اجتماعی و تعقیب قانون بیشتر است.

۱-۵-۳- تدابیر بازپرورانه

در این مبحث اجرای تصمیمات بازپرورانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۵-۱- نصیحت قاضی

بند «پ» ماده ۸۸ ق.م.ا. «نصیحت به‌وسیله قاضی دادگاه» را یکی از تصمیمات قابل اعمال در مورد اطفال و نوجوانان نه تا پانزده سال دانسته است. این روش که به آن توصیه‌های قضایی نیز گفته می‌شود، یکی از انواع پاسخ‌های غیرسالب آزادی است که از رهگذر آن مقام‌های قضایی درصدد سفارش نصیحت به کودکان و نوجوانان بزهکار و آشناساختن

استفاده نمود. بنابراین مقام‌های قضایی اختیار دارند با در نظر گرفتن واقعیت‌های مربوط به بزهکاری کودکان و نوجوانان از این روش بهره گیرند. به این ترتیب استفاده از اخطار و یادآوری قضایی نسبت به کودکان و نوجوانان بزهکار نه تا زیر دوازده سال امکان‌ناپذیر نمی‌باشد و درخصوص این دسته از مجرمان باید دیگر واکنش‌ها را به کار بست. به این ترتیب براساس تبصره ۲ ماده مذکور «هرگاه نابالغ مرتکب یکی از جرایم موجب حد یا قصاص گردد، در صورتی که از دوازده تا پانزده سال تمام قمری داشته باشد، به یکی از اقدامات مقرر در بندهای «الف» تا «پ» این ماده در مورد آن‌ها اتخاذ می‌گردد.» بنابراین مقام‌های قضایی برای پاسخ‌دهی به مرتکبان جرم‌های مستوجب کیفر و حد و قصاص که دارای سن دوازده تا پانزده سال قمری هستند، باید از واکنش‌های پیش‌بینی‌شده در بندهای «ت» و «ث» ماده ۸۸ استفاده کنند که اخطار و یادآوری قضایی، از جمله آن‌ها به‌شمار می‌رود.

۱-۵-۳- گرفتن تعهد نوشتاری

بند «ت» ماده ۸۸ ق.م.ا: «اخطار و تذکر و یا اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم» را یکی از اقدامات نسبت به اطفال و نوجوانان بزهکار در نظر گرفته و تبصره اول این ماده آورده است که تصمیمات مذکور فقط درباره اطفال و نوجوانان دوازده تا پانزده سال قابل اجرا است. سه تصمیم در این بند آمده است: اخطار، تذکر، اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم، تصمیم اول و دوم با حرف «واو» به یکدیگر عطف شده‌اند و از این‌رو احتمال می‌رود که تصمیم واحدی را بیان کنند. معنای لغوی و اصطلاحی این دو واژه نیز این احتمال را تقویت می‌کند. اخطار و تذکر نسبت به موضوعات گوناگونی امکان دارد و از آنجا که عدم تکرار جرم در پایان این بند آمده است، احتمال می‌رود که موضوع اخطار و تذکر، همان عدم تکرار جرم باشد، یعنی دادگاه به طفل یا نوجوان تذکر می‌دهد که مرتکب تکرار جرم نشوند. تکرار جرم در اینجا به معنای خاص آن نیست، بلکه منظور آن است که متهم در آینده مراقب رفتار خود باشد تا جرمی را انجام ندهد. «حقوق کیفری در شکل سنتی خود جنبه عمومی دارد. در پرتو این خصیصه که نظام عدالت کیفری عمدتاً به‌طور یک‌سویه و بدون توجه به خواست کنشگران دعوی کیفری به بزهکاری

پاسخ می‌دهد، اما به‌دنبال تحولات سیاست جنایی در این روزگار این ویژگی کهن حقوق کیفری تعدیل یافته است و در نتیجه این سامانه گاه از راهبردهای نوپیدا سرنوشت دعوی کیفری را مشخص می‌کند» (بوریکان، ۱۳۸۶: ۳۲۱-۲۰۴). «این راهبر دارای روش‌های متعددی در سراسر فرآیند کیفری است که یکی از ساده‌ترین آن‌ها گرفتن تعهد نوشتاری از بزهکاران مبنی بر تکرار نکردن بزهکاری است» (آلت مئس، ۱۳۸۵: ۱۸۸-۱۶۵). تدوین‌کنندگان قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ این شیوه را برای پاسخ‌دهی به کودکان و نوجوانان بزهکار اتخاذ کرده‌اند. بنابراین به‌موجب قسمت دوم بند «ت» ماده ۸۷ این قانون «... اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم...» به‌عنوان یکی از پاسخ‌های عدالت کیفری به بزهکاری کودکان و نوجوانان میان دوازده تا پانزده سال پیش‌بینی شده است. بر این اساس مقام‌های قضایی می‌توانند از این روش به‌منظور واکنش‌نشان دادن به کودکان و نوجوانان بزهکار دارای سن یادشده که مرتکب جرم تعزیری شده‌اند، بهره گیرند، البته با توجه به تبصره ۲ این ماده در صورتی که پسران نابالغ میان دوازده تا پانزده سال قمری مرتکب جرم‌های مستوجب کیفر حد یا قصاص شوند، همواره می‌توان از این پاسخ استفاده کرد. به این ترتیب مطابق تبصره ۱ و ۲ ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ گرفتن تعهد نوشتاری مبنی بر تکرار نکردن جرم را فقط می‌توان نسبت به بزهکاران دارای سن میان دوازده تا پانزده سال به کار گرفت.

۱-۵-۴- معرفی به مراکز فرهنگی، آموزشی و حرفه‌آموزی

به‌موجب بند ۲ تبصره ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، «فرستادن طفل یا نوجوان به یک مؤسسه آموزشی و فرهنگی به‌منظور تحصیل یا حرفه‌آموزی»، به‌عنوان تصمیمی درجهت بازپروری اطفال در نظر گرفته شده که والدین موظف و متعهد به اجرای آن می‌باشند، ولی چنانچه والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی که ملزم به فرستادن طفل یا نوجوان به یک مؤسسه آموزشی و فرهنگی شده‌اند، به این تعهد خود عمل نمودند، ضمانت اجرای آن چیست؟ در قانون مجازات اسلامی ضمانت اجرایی برای آن بیان نشده است، ولی درجهت جلوگیری از اعمال سلیقه‌های متفاوت بهتر است محاکم در آرای صادره به‌نحوه اجرای تصمیم و ضمانت اجرای عدم

مبادرت ورزیده‌اند. به این صورت که مطابق بندهای ۳ تا ۵ ماده مذکور با شدت یافتن درجه جرم تعزیری میزان این واکنش هم افزایش می‌یابد. از این رو برای جرم‌های تعزیری درجه پنج جزای نقدی از ده تا چهل میلیون ریال درجه شش جزای نقدی از یک تا ده میلیون ریال و درجه هفت و هشت جزای نقدی تا یک میلیون ریال پیش‌بینی شده است، اما ایرادی که می‌توان به مجازات جزای نقدی گرفت، این است که فشار آن بر ثروتمند و فقیر یکسان نیست، بنابراین ناعادلانه و نابرابر است یا وصول آن با مشکلاتی مواجه می‌شود یا این که شخص از عهده پرداخت جریمه بر نمی‌آید و در نتیجه اهداف قانون‌گذار محقق نشده و کسی که با صدور حکم جزای نقدی، نباید زندانی شود، سرانجام به زندانی می‌افتد. برای رفع این مشکل در بسیاری از کشورها، از جمله انگلستان نظام جزای نقدی روزانه را به کار می‌گیرند، یعنی با در نظر گرفتن شدت و جدی بودن بزه، درآمد و وضع مالی شخص و تعداد افراد تحت تکفل محکوم، مبلغ نقدی را تعیین می‌کنند. باتوجه به اصل شخصی بودن مجازات‌ها چنانچه قاضی قصد تعیین جزای نقدی به‌عنوان مجازات را دارد، باید با مطالعه پرونده شخصیت و انجام تحقیقات قضایی تمکن مالی کودک یا نوجوان معارض با قانون را احراز کند، چراکه در صورت عدم تمکن مالی نوجوان در واقع والدین محکوم به پرداخت شده‌اند و این واکنش ضمن این که برخلاف اصل شخصی بودن مجازات‌هاست، فاقد اثر تنبیهی نسبت به کودک یا نوجوان است.

۲-۲- انجام خدمات عام‌المنفعه

نام مجازات خدمات عام‌المنفعه به‌خوبی گویای مفهوم واقعی ما از آن است. در واقع خدمات عمومی رایگان به‌معنای «خدمت در مؤسسات عام‌المنفعه مانند خدمت در بنیادهای خیریه» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۳۳۳/۲) می‌شود. فرد موظف است تا به ارائه خدماتی بپردازد که نفع اجتماعی داشته و به سود سایرین باشد تا این‌گونه بتواند دین خود را به جامعه ادا نماید. ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۷۹ نیز در تعریف این شکل از مجازات بیان داشته است: «خدمت عام‌المنفعه‌ای که با رضایت محکوم برای مدت معین و به‌طور رایگان به‌موجب حکم دادگاه و وفق ماده ۸۴ قانون به شرح مندرج در این آیین‌نامه، در

اجرای تصمیمات صادره و قیود آن تصریح نمایند. قضات اجرای احکام دادسرای ویژه نوجوانان نیز در صورتی که با امتناع والدین یا اولیا و سرپرست قانونی مواجه شوند، می‌توانند در اجرای تبصره ۳ ماده ۸۸ قانون یادشده با تنظیم صورت‌جلسه مراتب را به دادگاه اطفال و نوجوانان گزارش نمایند و دادگاه با لحاظ مصلحت طفل در تصمیم خود تجدید نظر نماید. افزون بر این، در «قانون حمایت از کودکان و نوجوانان» مصوب ۱۳۸۱، ممانعت از تحصیل کودکان و نوجوانان، جرم شناخته شده است. «باید پذیرفت که نظام آموزش و پرورش، ابزار رسمی برای انتقال ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده اجتماعی به کودکان و نوجوانان است. همچنان که مدرسه به‌عنوان اصلی‌ترین کارگزار جامعه‌پذیری کودکان پس از خانواده، از نقشی اصلاح‌کننده و ترمیم‌گر برخوردار است. مدرسه برای کودکانی که زمینه‌های متعدد خطر را در خانواده تجربه کرده‌اند و یا ساختار شخصیتی و خصوصیات خلقی یا عاطفی آسیب‌زا در آنان دیده می‌شود، می‌تواند به محیطی آموزنده، حمایتگر، الگوبخش و کنترل‌کننده عمل نموده و کاستی‌های خانواده را جبران نماید» (مه‌دوی، ۱۳۹۰: ۴۵۶).

۲- سازوکار اجرای مجازات نوجوانان

در این قسمت به بررسی سازوکار اجرای مجازات کودکان و نوجوانان پرداخته می‌شود.

۲-۱- جزای نقدی

تدوین‌کنندگان قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ جزای نقدی را نسبت به دسته‌ای از کودکان و نوجوانان بزهکار شناسایی نموده‌اند. به‌موجب ماده ۸۹ این قانون مقام‌های قضایی می‌توانند برای پاسخ‌دهی به آن دسته از نوجوانان که میان پانزده تا هجده سال قرار دارند، از جزای نقدی استفاده کنند، البته مطابق این ماده میزان جزای نقدی درجه‌بندی شده است و باتوجه به شدت جرم ارتکاب‌یافته نوسان می‌یابد. به موجب ماده ۸۹ این قانون جزای نقدی را صرفاً آنگاه می‌توان مورد استفاده قرار داد که جرم ارتکاب‌یافته از نوع تعزیری باشد. نویسندگان قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ باتوجه به درجه‌بندی جرم‌های تعزیری به دسته‌بندی جزای نقدی نیز

نهادهای پذیرنده انجام می‌گیرد» (خواجه نوری، ۱۳۸۸: ۱۵۱). با این که خدمات عمومی رایگان جنبه مجازات دارد و نباید به فرد بیش از حد آسان گرفت، اما با این حال این کیفر نیز همچون سایرین باید ب اساس حداقل حقوق انسانی باشد تا آسیبی جدی به افراد وارد نشود. در این راستا تبصره ۲ ماده ۸۴ و همچنین ماده ۱۳ آیین‌نامه اجرایی مربوطه اعلام می‌کنند: «حکم به ارائه خدمات عمومی مشروط به رعایت همه ضوابط و مقررات قانونی مربوط به آن خدمت، از جمله شرایط کار زنان و نوجوانان، محافظت‌های فنی و بهداشتی و ضوابط خاص کارهای سخت و زیان‌آور است»، پس کار مورد حکم هرکسی که محکوم به خدمات عام‌المنفعه می‌گردد، باید از نظر عدم آسیب به سلامت جسمانی و روانی تضمین گردد و در صورت بروز مشکل، شخصی که در کار خود کوتاهی کرده و موجب آسیب به فرد گشته است، مسؤول خواهد بود.

۲-۳- مجازات نگهداری در کانون اصلاح و تربیت

به موجب بند «ث» ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد اطفال و نوجوانان داوازده تا پانزده سال که مرتکب جرایم تعزیری می‌شوند، پاسخ نگهداری در کانون اصلاح و تربیت پیش‌بینی شده است، ولی در ماده ۵۲۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ ایجاد کانون اصلاح و تربیت را در مراکز استان‌ها و به تناسب نیاز و ضرورت با تشخیص رییس قوه قضاییه در سایر مناطق کشور منوط می‌نماید. نتیجه این است که در حال حاضر کانون اصلاح و تربیت مخصوص دختران صرفاً در تهران تشکیل شده است و در سایر مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها اطفال و نوجوانان دختر معارض با قانون در زندان زنان نگهداری می‌شوند و یا یک بند از زندان زنان برای نگهداری آنان اختصاص یافته، حال با این وضعیت تا چه میزان می‌توان برنامه‌های کانون اصلاح و تربیت را در این محیط‌ها اجرا نموده و یا تا چه اندازه نگهداری اطفال و نوجوانان در زندان زنان با سایر حقوق‌دانان در تضاد است، بسیار محل تأمل و بررسی می‌باشد. در تبصره ۲ ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به «اقامت در منزل در ساعاتی که دادگاه معین می‌کند یا به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت در دو روز آخر هفته» اشاره نموده است که این تصمیم‌ها هرچند هزینه‌بر است، ولی باعث

می‌شود در اجرای تصمیم خللی به زندگی طفل یا نوجوان وارد نشود، ولی مشاهده می‌شود در بعضی موارد به استناد این که کنترل اجرای حکم سخت و غیرممکن است، چنین تصمیماتی اتخاذ نمی‌شود، درحالی‌که با همکاری کلانتری محل و مددکار اجتماعی می‌توان به صورت گزینشی اقامت طفل در منزل را کنترل نمود و یا تحت مراقبت والدین و سرپرستان قانونی و نظارت کانون و گزارش هفتگی به دادگاه و مراقبت الکترونیکی استفاده نمود، در مورد نگهداری در کانون در دو روز آخر هفته می‌توان با اخذ تأمین مناسب آن را اجرایی نمود طبیعی است چنانچه طفل یا نوجوانان در اجرای این امر با کانون اصلاح و تربیت و اجرای احکام همکاری ننماید، می‌توان با استناد به ماده ۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در این تصمیم تجدید نظر نمود، ولی با این بهانه که اجرای آن زمان‌بر و هزینه دارد، نمی‌توان از این تصمیم که کاملاً در جهت مصالح عالیه اطفال و نوجوانان است صرف نظر نمود، چراکه سلب آزادی نوجوان بزهکار در منزل به‌عنوان یکی از روش‌های نو مورد توجه قرار گرفته تا به این واسطه گرایش به تحمیل واکنش‌های دورکننده نوجوان بزهکار از محیط خانواده کاهش یابد و از حضور نوجوان بزهکار در زندان و جذب شدن در گروه‌های مجرمانه و همچنین پذیرش هویت و انگ بزهکارانه جلوگیری شود. در کانون اصلاح و تربیت و مراکز مراقبت بعد از خروج باید با بهره‌گیری از امکانات مختلف، کارشناسان، مربیان و مددکاران مجرب نسبت به ارائه آموزش به اطفالی که با ارتکاب افعال مجرمانه از محیط اجتماعی دور شده و در یک محیط محدود به‌طور موقت نگهداری می‌شوند، اقدام شود و مسلم است این قشر از اطفال با سایر کودکانی که در کنار خانواده خود به‌سر می‌برند، تفاوت‌های زیادی دارند که لازم است با در نظر گرفتن این تفاوت‌ها آموزش‌هایی را ارائه داد که متضمن پرکردن خلأ موجود در روحیه آنان باشد.

۲-۴- تخفیف مجازات در جرایم غیرقابل گذشت

بر اساس ماده ۹۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ «دادگاه می‌تواند در صورت احراز جهات تخفیف مجازات‌ها را تا نصف حداقل تقلیل دهد و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان را به اقدام دیگری تبدیل نماید.» بنابراین در پرتو ماده مذکور

همچنین در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از رهگذر ماده ۹۴ تعلیق اجرای مجازات به رسمیت شناخته شده است. مطابق این ماده «دادگاه می‌تواند در مورد تمام جرایم تعزیری ارتكابی توسط نوجوانان اجرای مجازات را معلق کند». بنابراین در پرتو ماده مذکور تعلیق اجرای پاسخ‌های حقوق کیفری ناظر به کودکان و نوجوانان بزهکار امکان‌پذیر بوده و به‌موجب این روش می‌توان این بزهکاران را مشمول تدابیر ارفاقی قرار داد.

۳- چالش‌های اختیارات قاضی اجرای احکام

«کارآمدی مجازات‌های اجتماعی در ایران قبل از هر چیز نیازمند بسترسازی حقوقی و از همه مهم‌تر فرهنگ‌سازی قضایی و اجتماعی است. بر این اساس با تحلیل وضعیت فعلی حقوق ایران و مدل سیاست جنایی حاکم بر آن که می‌توان ادعا کرد، منطبق با مدل دولت اقتدارگراست و نیز فقدان فضا و موقعیت مطلوب جهت مشارکت جامعه مدنی و نهادهای مدنی در عرصه سیاست‌های حقوقی مشهود است» (لازرز، ۱۳۸۲: ۶۸). «مجازات‌های جایگزین در بستر جامعه اجرا می‌شود و مشارکت مردم و جامعه مدنی در مرحله اجرای این مجازات‌ها فوق‌العاده اهمیت دارد. در لایحه مجازات‌های اجتماعی صریحاً و در لایحه قانون مجازات اسلامی تلویحاً به «مشارکت مردم و نهادهای مدنی» به‌عنوان یکی از لوازم کیفرهای اجتماعی اشاره شده است. این درحالی است که در یک سیستم حقوقی مبتنی بر مدل سیاست جنایی دولت اقتدارگرا، صحبت از مشارکت مدنی در اتخاذ و اجرای واکنش علیه بزهکاری بی‌معنی می‌نماید، زیرا در این مدل تمامی قدرت در اختیار دولت است و مادامی که این سیاست تعدیل نشود، گزاره و قانون‌شدن لوایح مذکور در مقام عمل توفیقی حاصل نخواهد کرد. بنابراین عدم بسترسازی مناسب در این زمینه، بدون تردید اجرای مجازات‌های جامعه‌مدار را با چالش جدی مواجه خواهد ساخت» (الله‌بهداشتی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۶-۱۰۶)، مضافاً این‌که با ورود بزهکار به نهاد غیررسمی میانجی‌گری، حسب تعاملی که او با افراد درگیر در این نهاد پیدا می‌کند، امید بیشتری می‌رود که او به نحو مؤثرتری مجدداً جامعه‌پذیر شود و در صورتی که واکنش اجتماعی علیه او اتخاذ شود، با تمایل، حسن نظر و احساس تعهد بیشتری از آن استقبال کند تا شاید بدین‌نحو توانسته باشد گامی مؤثر در

چگونگی کاهش میزان پاسخ و یا تبدیل آن به نوع دیگر پیش‌بینی شده است تا سامانه عدالت کیفری بتواند باتوجه به مواد ۸۹ و ۸۸ قانون مذکور که انواع پاسخ‌های ناظر به کودکان و نوجوانان بزهکار ۹ تا ۱۵ تا ۱۸ را شناسایی کرده است، اقدام نماید، البته وضعیت تخفیف‌دهی به این دو دسته تا اندازه‌ای با هم تفاوت دارد. بر این اساس مقام‌های قضایی اختیار دارند پاسخ‌های پیش‌بینی‌شده در بندهای «پ»، «ت» و «ث» ماده مذکور را انتخاب کنند یا این‌که در صورت وجود جهات تخفیف میزان کیفر را تا نصف حداقل کاهش دهند، البته هرگاه نوجوانان بزهکار مرتکب جرم‌های تعزیری درجه سه و بالاتر شوند، اینجا صرفاً می‌توان از سازوکار کاهش میزان کیفر تا نصف حداقل بهره گرفت، به‌موجب قسمت نخست ماده ۹۳ این قانون دادگاه می‌تواند در صورت احراز جهات تخفیف مجازات‌ها را تا نصف حداقل تقلیل دهد. به این طریق دادگاه‌های ویژه کودکان و نوجوانان می‌توانند صرفاً باوجود جهات کاهنده کیفر در راستای کاهش میزان مجازات‌های ناظر به بزهکاران زیر هجده سال و یا تبدیل به دیگر پاسخ‌ها گام بردارند. بنابراین باتوجه به ماده ۹۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ یگانه شرط به‌کارگیری این سازوکار نسبت به این دسته از بزهکاران فقط احراز جهات تخفیف است (نیازیور، ۱۳۹۳: ۱۴۲-۱۴۱).

۲-۵- تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات

به استناد ماده ۹۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد تمام جرایم تعزیری ارتكابی توسط نوجوانان امکان تعویق صدور حکم پیش‌بینی شده است و این از ابداعات مفید قانون‌گذار است. «در قانون مجازات اسلامی در صورت گذشت شاکی خصوصی در جرایم غیرقابل گذشت، قاضی مخیر به تعویق محکومیت می‌باشد (بند ۱ ماده ۳۸ ق.م.ا)، البته صرف گذشت شاکی خصوصی جهت صدور قرار تعویق کافی نخواهد بود، مگر این‌که مجرم، خسارات بزه‌دیده را نیز جبران نماید یا حداقل ترتیب جبران آن را بدهد. (بند «پ» ماده ۴۰ ق.م.ا)، زیرا در غیر این صورت موجبات بدبینی بزه‌دیده به سیستم عدالت کیفری فراهم می‌آید» (ماده ۵۵ قانون مجازات اسلامی) (اردبیلی، ۱۳۹۳: ۲۵۲/۳).

«مشکل دیگر مربوط به نحوه و کیفیت گفتگو و مشاوره قضایی دادگاه با متخصصان و اندیشمندان حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، روان‌پزشکی، جرم‌شناسی و ... جهت حکم‌دادن به مجازات اجتماعی مناسب است که در قالبی کلی ضرورت آن ملحوظ نظر تنظیم‌کنندگان لوایح فوق بوده است، زیرا اولاً حدود اعتبار آرای تخصصی مشورتی اندیشمندان برای دستگاه قضا ترسیم شده نیست، پس تماماً در اختیار مقامات قضایی است، یعنی این موضوع امری تخییری جلوه داده است، بنابراین امکان عدول از ضرورت آن برای مقامات مذکور وجود دارد؛ ثانیاً، حتی اگر واقعاً مقامات قضایی مترصد توسل به نظرات مشورتی متخصصان مربوط باشند، از آن‌جا که هیچ‌گونه چهارچوب سازمانی نظام‌مندی از سوی تنظیم‌کنندگان قانون فوق در این زمینه طراحی و پیش‌بینی نشده است و کیفیت رجوع به افراد فوق تماماً به قاضی و سایر مقامات قضایی سپرده شده است، به وفور می‌توان احتمال بی‌میلی و کناره‌گیری مقامات مذکور را که ممکن است در ابتدای امر خواهان جلب نظرات فوق بوده باشند، در این عرصه پیش‌بینی کرد. پس نبود گزاره‌ای که در این زمینه تعیین تکلیف کند، از دیگر چالش‌های نظری و عملی فراروی اجرا و بسترسازی مجازات‌های اجتماعی در ایران است» (منصورآبادی و کونانی، ۱۳۹۲: ۳۲-۷).

نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر به بررسی این سؤال اساسی پرداخته شد که سازوکارهای اجرای تصمیمات و مجازات‌ها در قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در بزهکاری اطفال و نوجوانان چگونه است؟ نتایج تحقیق نشان داد فصل دهم قانون مجازات اسلامی به‌طور عام و ماده ۸۸ و ۸۹ به‌طور خاص نسبت به قانون مجازات ۱۳۷۰ درخصوص کودکان و به‌ویژه نوجوانان گام‌های مثبتی برداشته است، البته باتوجه به سیاست‌های پیش‌بینی‌شده در این مقررات، ازجمله قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ و تردیدهایی تدوین‌کنندگان آن هنوز نمی‌توان به‌صراحت از ویژه‌شدن حقوق کیفری کودکان و نوجوانان سخن به میان آورد، زیرا از یک‌سو در زمینه گسترش قلمرو کودکی تا هجده‌سال و به‌طور کلی دورکردن بزهکاران میان پانزده تا هجده‌سال از واکنش‌های

مسیر تقلیل آثار زیان‌بار جرم ارتكابی نسبت به و جامعه بردارد. روشن است که حمایت قانونی از بزه‌دیدگان و جلب نظر ایشان در زمان تعیین واکنش علیه بزهکار، از لوازم کارآیی مطلوب مجازات‌های اجتماعی است، اما در حقوق ایران هنوز برنامه‌های ترمیمی با استقبال قانون‌گذار و جامعه مواجه نشده است و در اتخاذ واکنش علیه بزهکار نیز کمترین توجهی به تمایلات و وضعیت بزه‌دیده نمی‌شود. مشکل دیگر مربوط به فرآیند اجرای احکام در ایران است. قضایی اجرای احکام ناظر به مجازات‌های مذکور، از یک‌سو باید آموزش‌دیده و دارای تخصص لازم باشد و از سوی دیگر، قضایی اجرای احکام باید بتواند رأساً در مجازات‌های تعیین‌شده درجهت تخفیف یا تشدید دخل و تصرف کند؛ این در حالی است که در ایران به‌طور کلی مجریان اجرای احکام نسبت به سایر پرسنل قضایی از تخصص متمایزی برخوردار نبوده و نیز در فرآیند اجرای احکام قضایی مربوط، هیچ اختیاری برای دخل و تصرف در حکم ندارند. در تمامی نصوص قانونی موجود، از گذشته‌های دور تاکنون، بی‌اختیاری قضایی اجرای احکام به روشنی قابل مشاهده است و در لایحه مجازات‌های اجتماعی و نیز قانون مجازات اسلامی، به تبع این سنت دیرینه برای قضایی اجرای احکام، اختیار دخل و تصرف در احکام در مرحله اجرا پیش‌بینی نشده است، چراکه در لوایح مذکور قضایی اجرای احکام فقط حق پیشنهاد تشدید یا تخفیف مجازات به قاضی صادرکننده حکم را دارد (هادی‌نژاد عمران، ۱۳۹۶: ۵۱).

«از آنجا که لازمه موفقیت مجازات‌های اجتماعی، امکان دخل و تصرف در آن‌ها در مرحله اجرا توسط نهاد مجری احکام است، نادیده‌گرفتن این امر، ازجمله چالش‌های فراروی مجازات‌های یادشده در نظام حقوقی ایران است. باتوجه به تجربه عملی نظام حقوقی ایران راجع به اجرای احکام کیفری و حقوقی دایر بر آمرانه‌بودن و عاری‌بودن از حق مداخله مجریان احکام، بزه‌دیده و جامعه مدنی، به‌نظر می‌رسد که در فضای فعلی جامعه ایرانی، اجرای مفید و مؤثر مجازات‌های اجتماعی امکان‌پذیر نباشد» (منصورآبادی و کونانی، ۱۳۹۲: ۳۲-۷).

- آلت مئس، فرانسواز (۱۳۸۵). «قراردادی کردن حقوق کیفری - افسانه یا واقعیت؟». ترجمه رضا فرج‌اللهی، نشریه حقوقی دادگستری، ۷۰(۵۴): ۱۸۸-۱۶۵.

- الله‌بهداشتی، روح‌الله؛ شهرودباری، جهانگیر و مرزبان مقیمی، مجتبی (۱۳۹۸). «خدمات عام‌المنفعه، ضمانت اجرای جایگزین در دادرسی کودکان و نوجوانان معارض با قانون». مجله راه وکالت، ۱۱(۲۲): ۱۰۶-۱۱۶.

- بوریگان، ژاک (۱۳۸۶). «پدیده قرارداد سازی آیین دادرسی کیفری». ترجمه علی خالقی، نشریه تحقیقات حقوقی، ۲(۲): ۳۲۱-۲۰۴.

- توکلی، مهدی (۱۳۸۴). «شناسایی و تحلیل کانونهای جرم خیز شهر زنجان با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علوم انتظامی - دانشکده فرماندهی و ستاد (دافوس).

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۸). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: انتشارات گنج دانش.

- جوان جعفری بجنوردی، عبدالرضا و قتلویی طرقي، شعله (۱۳۹۵). «نقش مددکار اجتماعی در نظام عدالت کیفری اطفال و نوجوانان بزه دیده». مجله وکیل مدافع، ۱۲(۱۵): ۱۰۸-۹۱.

- حق‌پناهان، عباس (۱۳۹۳). جرم‌شناسی بزهکاری اطفال و نوجوانان. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

- خواجه نوری، یاسمن (۱۳۸۸). نقش کیفرهای جامعه مدار در پیشگیری از تکرار جرم در کودکان (مجموعه مقاله‌های کارگروه پیشگیری از تکرار جرم و بزه دیدگی با تأکید بر نقش پلیس). چاپ اول، تهران: انتشارات دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.

- دانش، تاج زمان (۱۳۸۵). طفل بزهکار کیست؟ روش اصلاح و تربیت او چیست؟. چاپ اول، تهران: انتشارات کیهان.

فراگیر حقوق کیفری یک سیاست شفاف اتخاذ نموده است و از سوی دیگر آن‌گونه که در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کاملاً آشکار است، نهادها، تشکیلات پاسخ‌دهنده به کودکان و نوجوانان عمدتاً تخصصی پیش‌بینی شده‌اند. با وجود این، تأسیس واکنش‌های جدیدی مثل کار عام‌المنفعه، اقامت در منزل و نگهداری پایان هفته در کانون اصلاح و تربیت بدون این‌که شرایط و زمینه‌های فنی و اجرایی و نیز نیروی انسانی آموزش‌دیده و متخصص فراهم شده باشد، با تردید جدی مواجه است، لذا با تشکیل پلیس ویژه اطفال و بهره‌گیری از توان مددکاران اجتماعی و تصویب آیین‌نامه‌های اجرایی می‌توان به حقوق کیفری افتراقی اطفال در حقوق ایران معتقد بود. از این‌رو به‌نظر می‌رسد با وجود این‌که سیاست جنایی ایران این روزها با شتاب بیشتری به سمت شناسایی تدابیر حمایت‌گراانه نسبت به این بزهکاران گام برداشته است، اما تا مطلوب‌شدن وضعیت حقوق کیفری کودکان و نوجوانان فاصله وجود دارد.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش انجام‌شده، حفظ اصالت متون و امانت‌داری در نقل گفتار، به‌عنوان مهم‌ترین بایسته‌های اخلاقی، مورد نظر نویسندگان بوده است.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهام نویسندگان: نگارش و تنظیم مقاله مشترکاً توسط نویسندگان انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمامی کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- اشنايدر، ریچارد و کیچین، تد (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی شهری برای پیشگیری از جرم. ترجمه فرزانه سجودی، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

- روشن، محمد و حسینی، انسیه (۱۳۹۴). «نقش خانواده در پاسخ‌دهی به اطفال بزهکار با تأکید بر قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». *مجله خانواده پژوهی*، ۱۱(۴۴): ۴۷۱-۴۹۰.
- عظیم‌زاده، شادی (۱۳۹۰). *پایداری در بزهکاری*. چاپ اول، تهران: نشر جنگل/جاودانه.
- فرجاد، محمدحسین (۱۳۸۸). *مبانی مددکاری اجتماعی*. چاپ اول، تهران: نشر علم.
- قاسمی و نجانی، سعید (۱۳۹۴). «ضمانت اجراهای جدید در قبال نوجوانان معارض با قانون (نگاهی به ماده ۸۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲)». *مجله کانون وکلا*، ۵(۳۷): ۴۵-۸۹.
- قانعی رضایی مقدم، وحید (۱۳۹۲). «نوآوری‌های قانون مجازات اسلامی جدید در مورد ضمانت اجراهای کیفری جرایم اطفال و نوجوانان (با نگاهی به مقررات بین‌المللی)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد سید حسین حسینی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۸۰). *روان‌شناسی جنایی*. چاپ دوم، تهران: انتشارات رشد.
- لازرژ، کریستین (۱۳۸۲). *درآمدی به سیاست جنایی*. ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- منصورآبادی، عباس و کونانی، سلمان (۱۳۹۲). «بستر مجازات‌های جامعه‌مدار با تأکید بر رویکرد سیاست جنایی ایران». *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، ۵(۱۵): ۷-۳۲.
- مهدوی، محمود (۱۳۹۰). *پیشگیری از جرم-پیشگیری رشدمدار*. چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- نیازپور، امیرحسین (۱۳۹۳). *حقوق کیفری اطفال و نوجوانان*. چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- هادی‌نژادعمران، سحر (۱۳۹۶). *نظام حاکم بر مجازات اطفال و نوجوانان در حقوق ایران (گذشته، حال، آینده)*، چاپ اول، تهران، انتشارات قانون‌یار.